

Sex skogshäckande och långflyttande små tättingars förekomst i Kvismaren under 40 år

Bo Nielsen & Jan Sondell

Ringmärkningsnumerär under 40 år redovisas för göktyta, trädpiplärka, rödstjärt, härmsångare, grönsångare och grå flugsnappare. Tre av arterna minskatde före 1970–72 och har sedan varit stabila. Av de övriga har en varit stabil under hela perioden och de övriga två ökat något.

Inledning

Även enkla kvantitativa ringmärkningsdata kan utgöra en värdefull källa till kunskap om fågelarters uppträdande på en lokal, förutsatt att märkningen pågått under längre tid och i standardiserade former. Så har i stort sett skett i Kvismaren alltsedan fågelstationens start 1961 och verksamheten har sedan början av 1980-talet allt mer systematiserats.

Nyligen redovisade vi populationsutvecklingen för sex invandrare från öster och söder, så som den speglas av ringmärkningsciffrorna (Sondell & Nielsen 2005). I föreliggande uppsats presenterar vi på motsvarande sätt utvecklingen för sex, så som vid definierat det, skogshäckande långflyttande små tättingar, av vilka inga är särskilt vanliga i fångsten vid Kvismaren. Vi har valt perioden 1965–2004, alltså en fyrtioårsperiod och utnyttjat data från den ”allmänna ringmärkningen” som varje år startat efter midsommar och avslutats omkring den 30 september. Den har alltsedan starten ägt rum främst på ”Vallen”, alltså den vall som skyddar åkermarkerna mot översvämning norr om Östra Kvismaren. En annan lokal som utnyttjats är ”Banvallen”, alltså den gamla banvallen från Kvismare kanal mot nordväst längs Västra Kvismarens och därmed Rysjöns östra sida. Efter den 1 augusti har även systematiserad allmän märkning skett på Ässöns sydspets i Hjälmaran.

Nedan redovisas fångstsiffror per år för göktyta (totalt 338 fåglar), trädpiplärka (573),

rödstjärt (238), härmsångare (338), grönsångare (108) och grå flugsnappare (427) på de tre märkplatserna tillsammans. Antalen har normerats med hänsyn till ringmärkningens totala omfattning ett aktuellt år till per 6 000 fåglar.

Resultat

Göktyta

Göktytans förekomst under hela perioden 1965–2004 framgår av figur 1A. Diagrammet visar på ett högre fångstantal under den första sjuårsperioden 1965–1971, och sedan en lägre men stabil förekomst 1972–2004.

Trädpiplärka

Trädpiplärkan var liksom göktytan vanlig i fångstprotokollen fram till och med 1970 och har sedan varit mer sparsam, figur 1B. Förekomsten har dock under hela den senaste trettioårsperioden varit stabil.

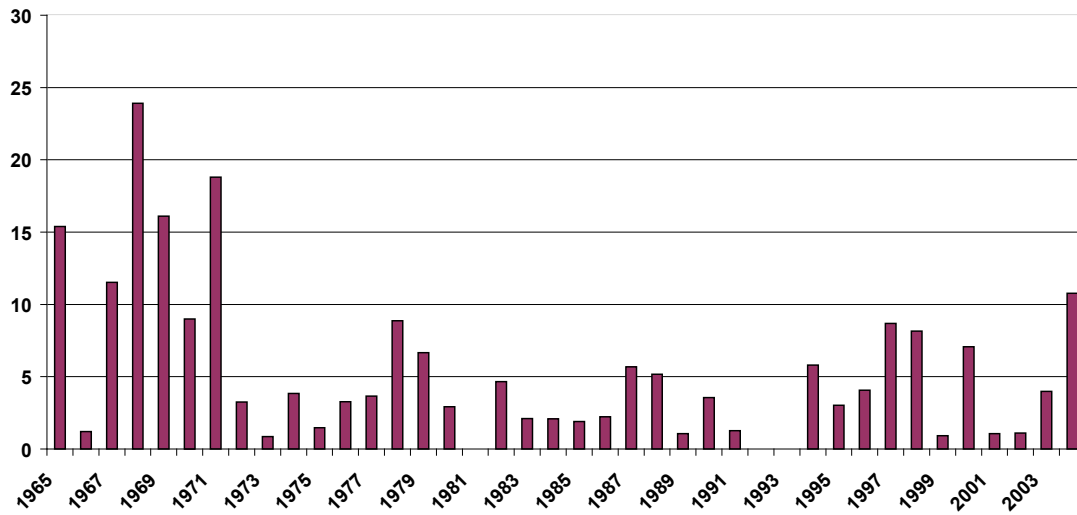
Rödstjärt

Även rödstjärten var vanligare i fångsterna i början av fyrtioårsperioden, figur 1C. Under de senaste 27 åren har förekomsten varit låg men stabil.

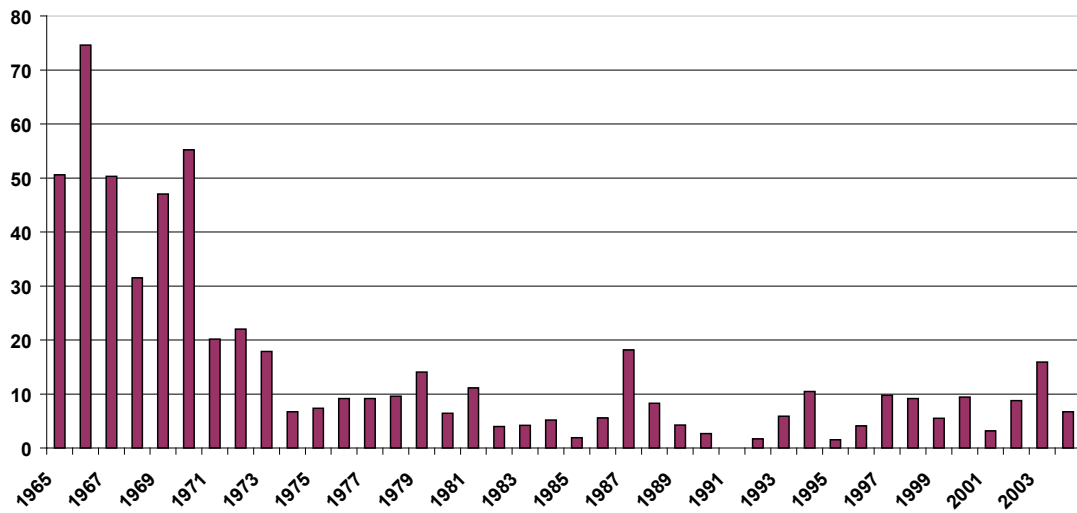
Härmsångare

Härmsångaren uppvisar en låg men stabil förekomst under hela perioden med undantag av en osannolikt stor ökning perioden 1995–1998, figur 2A. Även med bortseende från dessa fyra år kan en liten ökning noteras. Motsvarande

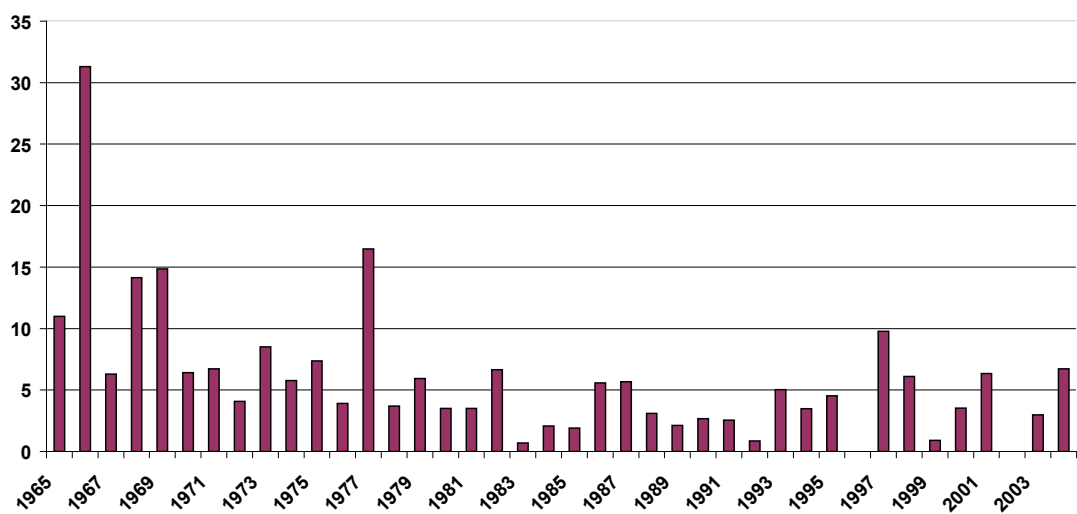
Göktyta

Trädpiplärka

Rödstart

Figur 1. Antal fångade göktytor (A), trädpiplärkor (B) och röstjärter (C) 1965–2004 vid den allmänna ringmärkningen i Kvismaren.

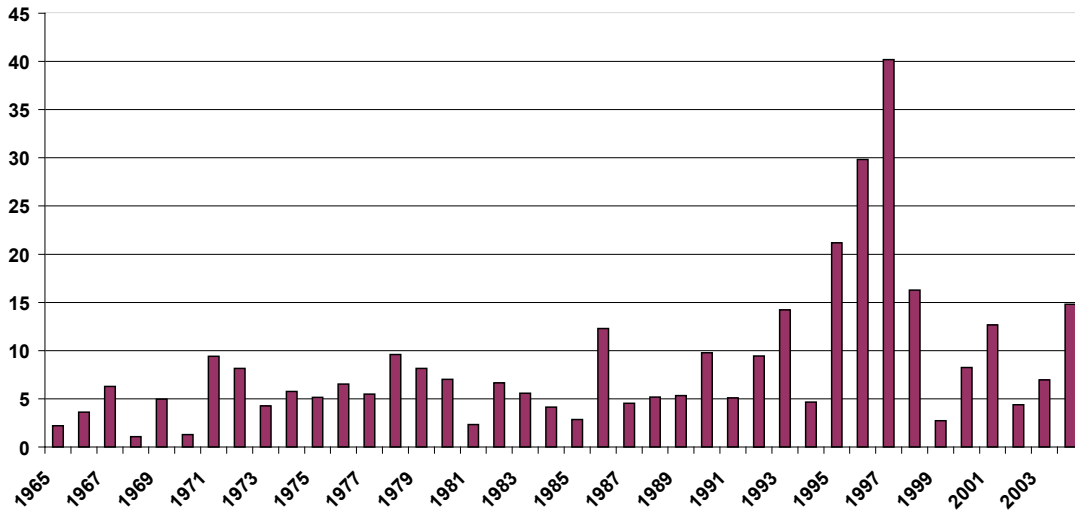

En ringmärkt årsunge av göktyta. Arten var vanligare före 1972 i Kvismaren, enligt ringmärkningsstatistiken. Foto: Oskar Nilsson.

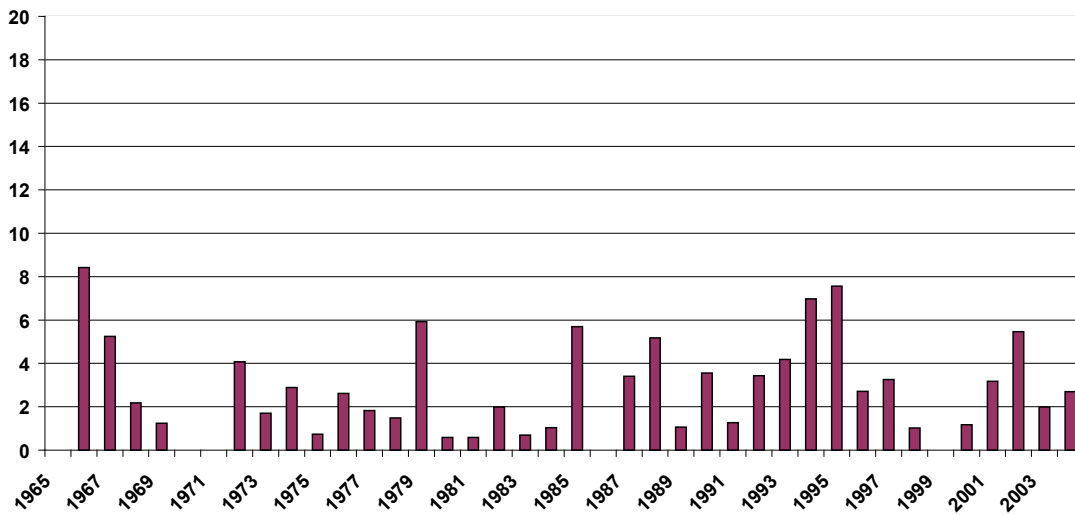
Tabell 1. Sammanfattning av populationsförändringar, lämplig häckningsbiotop, flyttningmål och riktning vid flyttningen.

Art	Populationsförändring	Lämplig häckningsbiotop	Flyttningmål och flyttningsriktning genom Europa
Göktyta	Minskning före 1972	Träddungar, betade gläntor	Söder om Sahara men norr om ekvatorn, S till SV
Trädpiplärka	Minskning före 1971	Glest skogsbestånd	Tropiska Afrika, ovanlig i Sydafrika, SV enl. EURING
Rödstjärt	Minskning före 1970	Glest skogsbestånd	Tropiska Afrika, når inte Sydafrika, SV enl EURING
Härmsångare	Svag ökning	Sluten rik lövskog	Tropiska Afrika ,vanlig i Sydafrika, SSO enl. EURING
Grönsångare	Stabil hela perioden	Sluten fuktig lövskog	Tropiska Afrika, når inte Sydafrika, S el SV
Grå flugsnappare	Svag ökning	Glest skogsbestånd	Tropiska Afrika, vanlig i Sydafrika, S enl EURING

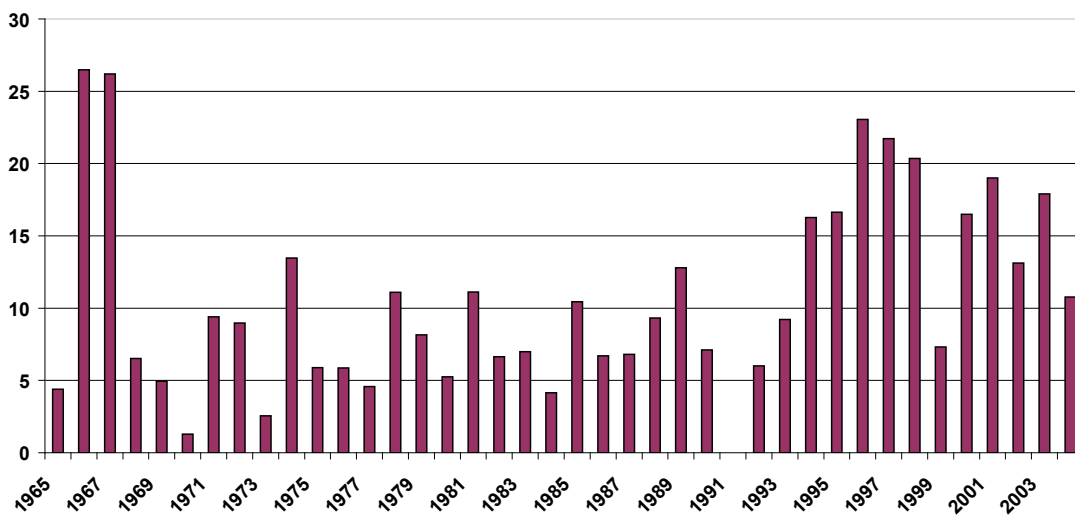
Härmsångare

Grönsångare

Grå flugsnappare

Figur 2. Antal årligen fångade härmsångare (A), grönsångare (B) och grå flugsnappare (C) 1965–2004 vid den allmänna ringmärkningen i Kvismaren.

Grå flugsnappare har genom åren haft en stabil population i Kvismaren. Foto: Bo Nielsen.

bild erhålls delvis från häckfågelinventeringen i Sörön, se figuren (Johannesson 1966–2005). Sambanden mellan enskilda år är svag, men den stora uppgången 1995–1998 noterades också i Sörön.

Grönsångare

Denna art visar en stabil men låg förekomst i fångsten hela perioden 1965–2004, figur 2B. Fångsten varierar mellan 0 och 8 individer per år, en oväntat liten variation.

Grå flugsnappare

Förekomsten vid Kvismaren så som den speglas av ringmärkningen framgår av figur 2C. Därav framgår att förekomsten varit förvånansvärt stabil med en tendens till svag uppgång. Åren 1966 och 1977 noterades dock de hösta antalen under hela fyrtioårsperioden.

Resultatssammanfattning

Av de sex skogshäckande och långflyttande små tättingarna har tre visat en minskande tendens: göktyta, trädpiplärka och rödstjärt, medan tre visar en stabil eller ökande: härm-

sångare, grönsångare och grå flugsnappare. De noterade minskningarna upphörde dock redan i början av 1970-talet för samtliga tre arter och därefter har förekomsten varit stabil för alla de sex arterna. I tabell 1 sammanfattas resultaten.

Diskussion

Påverkande faktorer

En mycket intressant fråga är hur långtgående slutsatser man kan dra av de redovisade variationerna. Fångsttrycket har i allt väsentligt varit lika mellan åren, men skillnader i väder under olika perioder av fältsäsongerna och därmed variationer i fångstresultaten har givetvis förekommit. Vidare kan vissa häckande par i närheten av fångstnäten ett visst år (eller motsatsen) ha påverkat fångstresultatet för en viss art. Vegetationen omkring fångstplatserna är kanske den faktor som varierat mest. Buskmarkerna har med ett antal års mellanrum måst röjas för att inte växa igen och har därför inte varit helt likvärdiga mellan åren.

Alla de här presenterade fågelarterna är dels långflyttare till Afrika, dels beroende av löv-

Trädpiplärka är en av våra vanligaste skogsbundna fåglar men den minskade starkt perioden 1964–1973 i Kvismarens ringmärkning. Foto: Oskar Nilsson.

skogsdominerade skogar och hagmarker med viss betshävd (det senare gäller främst göktyta). Hur har dessa skogar förändrats i mellersta Sverige under de senaste 40–50 åren? Enligt Riksskogstaxeringen (www-riksskogstaxeringen.slu.se) har virkesförråden i svenska skogar ökat under perioden och därmed slutenheten. Så till exempel har virkesförrådet i Örebro län i genomsnitt ökat med 20 % mellan åren 1982–87 och 1999–2003. Det har alltså blivit tätare mellan träden vilket påverkat markvegetationen negativt. De arealer som betats har även minskat.

Den aktuella biotopförändringen har snarare verkat positivt på härmsångaren och grön-sångarens häckningsbiotoper. Däremot bör den ökade slutenheten i skogarna ha påverkat rödstjärt och trädpiplärka negativt. Även grå flugsnapparens gynnas av öppna varma insektrika gläntor i skogen. Göktytan slutligen vill ha betade marker mellan trädungarna där arten kan komma åt myrorna, som är ett viktigt inslag i dieten.

Längst flyttar troligen härmsångaren och grå flugsnapparens, som är vanliga även i

Sydafrika. Enligt publicerade återfyndskartor från EURING (www.euring.org) tycks många härmsångare ta ut en sydsydostlig kurs via östra Medelhavet. En av oss (JS) har en gång fått ett återfynd i Italien av en gammal härmsångare på höstflyttning, som häckat i Kvismaren, den höll alltså en rakt sydlig kurs. Den stora ökningen av fångande fåglar åren 1995–1998 återstår att förklara. Sammantaget har härmsångaren ökat något under fyrtioårsperioden vilket stämmer med att artens biotoper förbättrats under perioden.

Kortast sträcka flyttar göktytan, som har sitt vinterkvarter mellan Sahara och ekvatorn. Detta område har periodvis varit hårt drabbat av torka, samtidigt som göktytans biotoper i Sverige försämrats eller minskat i omfattning. Vid Kvismaren finns relativt mycket betesdjur, vilket kanske inte gör Kvismardalen representativ för övriga Sverige. Minskningen i ringmärkningsantal berör också bara den första sjuårsperioden.

Övriga tre arter flyttar till tropiska Afrika omkring ekvatorn. Den kraftiga nergången i trädpiplärkans numerär är svår att förstå,

Grönsångare fångas regelbundet i små antal vid Kvismaren. Foto: Monica Pettersson.

särskilt som den skedde redan på 1970-talet. Troligen har det åtminstone delvis att göra med den ökande slutenheten i skogarna.

Säkra slutsatser kan och bör inte dras om mellanårsvariationerna, men de långsiktiga trenderna är mycket tydliga. Tre av de här sex behandlade arterna har minskat i början av studieperioden, men sedan har inte skett någon ytterligare minskning. Övriga tre arter har varit stabila eller ökat något under fyrtyoårsperioden.

Jämförbara data

Något jämförelsematerial som täcker hela perioden 1965–2004 finns inte tillgängligt i Sverige. Svensk Fågeltaxering har dock pågått sedan 1975 (Lindström & Svensson 2005) och data finns utlagda på nätet under: <http://www.biol.lu.se/zooekologi/birdmonitoring/res-hackfagel.htm>.

Denna taxering har genomförts dels som ”fria punktrutter” sedan 1975 och också som ”standardrutter” sedan 1996. Övergripande resultat från denna och liknande studier i Europa visar i stort samstämmiga trender i att ”vanliga” fåglar knutna till främst jordbruksmark men också

skogsmark idag har minskande populationer medan övriga ”vanliga” fåglar ökar. I Sverige finns också en klar nedgång i parker och glesa skogar som inte stämmer med situationen i övriga Europa. Ett annat jämförelsematerial utgör också rapporter från CES-projektet som pågått sedan 1996 (Pettersson 2005).

Artvisa jämförelser

Jämförs våra data för **göktyta** med punktrutterna har dessa noterat en minskning hela perioden 1975–1991 och sedan som standardrutterna en stabil nivå fram till 2003/2004. Våra data visa att göktytan minskade i Kvismaren före 1972 men har sedan varit stabil. I CES-materialet är förekomsten av göktyta liten.

För **trädpiplärka** visar punktrutterna en stadig nedgång fram till början av 1990-talet och sedan en stabil nivå medan standardrutterna visar en statistiskt säker uppgång den senaste nioårsperioden. Enligt CES finns en tendens till svag nedgång 1997–2004. Våra data från Kvismaren visar en stabil trend sedan 1972.

Rödstarten visar i punktrutterna en nedgång fram till 1985 och sedan stabil förekomst, på samma sätt som standardrutterna. Även CES

Härmsångaren blir vanligare i Kvismaren. En ringmärkt ungfågel vid Kvismaren. Foto: Anna Lindgren.

konstaterar att rödstjärten är stabil. Samma slutsats kan dras i materialet från Kvismaren, men trettonårsperioden 1965-1977 var fångsten i Kvismaren i medeltal ungefär dubbelt så stor som under senare år.

Härmsångaren har enligt punktrutterna en stabil förekomst hela 31-årsperioden medan standardrutterna visar en svag uppgång medan CES redovisar en statistiskt säker nedgång. Den stora ökningen i Kvismaren 1995-1998 och som bekräftades av inventeringen i Sörön sätter inga spår i övriga studier. Den måste ha varit lokal och mycket svår att hitta orsaken till.

Grönsångaren är stabil också enligt Svensk häckfågeltaxering, möjligen med en liten ökning 1987-1985, som också med lite god vilja kan skönjas i materialet från Kvismaren.

Grå flugsnappare uppvisade enligt punktrutterna en nedgång 1982-1987 och därefter har arten varit stabil. I standardrutterna har däremot en signifikant uppgång skett. CES

data säger att arten är stabil. Standardrutterna stämmer bäst med Kvismaren, där vi noterat svag uppgång sedan slutet av 1960-talet. Nedgång enligt punktrutterna kan vi inte se tendenser till.

Sammanfattning

I tabell 2 sammanfattas de trender som diskuteras ovan art för art.

Resultatet av jämförelsen i tabell 2 är mycket intressant. Det råder bra överensstämmelse mellan Kvismaren och standardrutterna (SHS). För fem av sex arter är tendensen densamma medan trädpiplärkan ökar något i standardrutterna medan den i Kvismaren ligger på en relativt stabil men låg nivå hela perioden.

Överensstämmelsen med de fria punktrutterna som täcker mycket längre tid är dålig, bara för grönsångaren är trenden likartad. Vad gäller CES finns bara data för fyra arter. För en art är trenden likartad, för övriga är den mer negativ i CES.

Orsaken till varför data från Kvismaren bäst överensstämmer med standardrutterna är svårt att ha en uppfattning om. Vid Kvismaren fångas dels häckfåglar i samband med att häckningen avslutas och årets ungfåglar. Senare under sommaren och hösten fastnar strövande fåglar från omgivande marker och rastande sträckfåglar i näten. Som stickprov över en lång tidsperiod är fångsten i Kvismaren, belägen mitt i södra Sverige säkerligen representativ.

Inventeringen av standardrutter har startats för att samla in mer representativa data än de fritt valda punktrutterna ger. Vad gäller CES-märkningen finns en rad frågetecken. Ringmärkningen i sig kan under häckningsperioden för vissa fågelarter utgöra en så kraftig störning att reviret uppfattas som mindre attraktivt. Det kan vara en förklaring till att populationsutvecklingen i CES generellt är mer negativ än i andra undersökningar.

Slutsatser

Den mera allmänna slutsatsen måste bli att det inte finns något enkelt sätt att skaffa sig information om mellanårsvariationer i bestånd av små tättingar. Den stickprovsmetodik som ligger nära till hands att utnyttja, nämligen systematiska nätfångster i ett avgränsat område, är uppenbart behäftad med felkällor som man inte kan kontrollera och justera för. Det har den kontroll visat, som varit möjlig att göra mot den trastsångarpopulation av känd storlek som finns i Kvismaren (Sondell & Nielsen 2005). Vi tror dock att systematiskt insamlade ringmärkningsdata mycket väl speglar populationstrender över en längre tidsperiod, även

när antalet individer per år är ganska få, dock påverkas trenderna av långsiktiga förändringar i biotopen samtidigt som osäkerheten ökar ju mer ovanlig en art är.

De ringmärkningsdata för sex långflyttande arter, som här presenteras, visar att under den studerade fyrtioårsperioden 1965–2004 har alla sex arterna haft en stabil förekomst i Kvismaren. För Kvismaren del var dock tre av arterna mer allmänna på 1960- och början av 1970-talet än under senare år.

De skillnader i inventeringsresultat, som refereras ovan är värda att analyseras närmare och för ett större antal arter. Finns det bättre och sämre inventeringsmetoder? Med tanke på att tillgången på villiga inventerare och ringmärkare är begränsad i Sverige måste ett grundkrav vara att arbetet ska ge så säkra och representativa resultat som möjligt. Frågan är också om ringmärkningsdata, så som det insamlats via standardiserad märkning under en lång följd av år i t ex Kvismaren kan komplettera eller rentav ersätta inventeringar av typ Svensk Fågeltaxering och CES.

Referenser

- EURING: www.euring.org
 Johannesson, H. 1966–2005. Häckfågeltaxeringen i Sörön. Årliga rapporter i Kvismare fågelstations årsskrifter.
 Lindström, Å & Svensson, S. 2005. Svensk Fågeltaxering 2004. Fågelåret 2004, sid 7–16, SOF.
 Pettersson, T. 2005. CES –Sverige 2004. I Fågelåret 2005, sid 27–34. SOF.
 Riksskogstaxeringen: www-riksskogstaxeringen.slu.se
 Sondell, J. & Nielsen, B. 2005. Några invandrande små tättingar uppträdande i Kvismaren under 40 år. Fåglar i Kvismaren 20:2–9.

Tabell 2. Jämförelse mellan märkantall i Kvismaren och Svensk Häckfågeltaxerings fria punktrutter (SHP), standardrutter (SHS) samt Constant Effort Site studien (CES). För Kvismaren har aktuell tidsperiod anpassats till övriga inventeringar. Ö=ökar, S=stabil, M=minskar.

Art	Kvismaren – SHP 1975–2003	Kvismaren – SHS 1996–2004	Kvismaren – CES 1997–2004
Göktyta	S – M	S – S	Ingår ej
Trädpiplärka	S – M	S – Ö	S – M
Rödstjärt	S – M/S	S – S	S – S
Härmsångare	Ö – S	Ö – Ö	Ö – M
Grönsångare	S – S	S – S	Ingår ej
Grå flugsnappare	Ö –M/S	Ö – Ö	Ö – S